

EUGENIUSZ MIRONOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

ROSYJSKO-AMERYKAŃSKA RYWALIZACJA O WPŁYWY NA KAUKAZIE POŁUDNIOWYM

The Russian-American competition for influence in the South Caucasus

Russia treated the post-Soviet territory, including the Southern Caucasus, as its sphere of influence. In the first years after the collapse of the USSR, this position was accepted by the United States. Moscow defined the South Caucasus as a region of strategic importance for its interests, both for geopolitical and economic reasons. In the mid-1990s, the United States radically changed its policy towards the countries of the region. In the American strategy, oil and gas from the Caspian Sea was to constitute an alternative source of raw materials to those from the Persian Gulf. The construction of pipelines from Azerbaijan through Georgia to Turkey, bypassing the territory of the Russian Federation, deprived Moscow of a monopoly for the transit of raw materials from the Caspian Sea to European consumers. The region, which Russia defined as a zone of its strategic interests, became at the same time a zone of American interests. In the struggle for influence in Georgia, Armenia and Azerbaijan, ethnic and political antagonisms in the Caucasus were used. The intensity of conflicts was governed by the current political, military and economic needs of rival superpowers.

Keywords: South Caucasus, Russia, United States, competition

Kaukaz Południowy w geopolitycznym znaczeniu to obszar trzech państw – Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Położony między Morzem Czarnym i Kaspijskim posiada ogromne znaczenie geostrategiczne i ekonomiczne dla kilku krajów z najbliższego sąsiedztwa – Rosji, Turcji, Iranu, Ukrainy oraz największych potęg gospodarczych

– Stanów Zjednoczonych, Chin, Unii Europejskiej. Wartość regionu w polityce światowej określają ogromne zasoby ropy naftowej i gazu w basenie Morza Kaspijskiego. Rosja odziedziczyła po Związku Radzieckim infrastrukturę przesyłową tych surowców na rynki europejskie i starała się o utrzymanie pozycji monopolisty w dostawach paliw z kierunku wschodniego. Wraz z powstaniem niepodległych państw na Kaukazie Południowym w 1991 roku do walki o bezpośredni dostęp do kaspijskich zasobów surowców energetycznych włączyły się Stany Zjednoczone, Unia Europejska, Ukraina i Turcja¹. Wprawdzie w regionie tylko Azerbejdżan dysponował tymi surowcami, lecz ich tranzyt na rynki europejskie z pominięciem terytorium Rosji był możliwy jedynie przez Gruzję. Armenia ze względu na położenie i złożoność stosunków z sąsiadami pełni natomiast ogromną rolę w systemie regionalnego bezpieczeństwa.

Kaukaz Południowy w wyniku wojen prowadzonych przez Rosję z Turcją i Persją na początku XIX wieku znalazł się w składzie Imperium Romanowów. W okresie zamętu w Rosji w latach 1917–1920 narody Kaukazu Południowego podejmowały próby wybicia się na niepodległość. Niemal trzy lata istniały tam suwerenne republiki – Armenia, Gruzja i Azerbejdżan. Z całą mocą uzewnętrzyły się wówczas zadawnione konflikty etniczne i religijne, które bolszewicy dość sprawnie wykorzystali w procesie przejmowania władzy w regionie. W 1921 roku Rosja Radziecka przywróciła pełną kontrolę nad tym obszarem.

Prawie 70 lat historii Kaukazu w składzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich jedynie zamroziło istniejące w regionie aspiracje narodów i konflikty między nimi. Kryzys państwa radzieckiego u schyłku lat osiemdziesiątych XX wieku oraz osłabienie aparatu władzy centralnej niemal natychmiast uruchomiły tendencje separatystyczne na Kaukazie. Dotychczasowe republiki radzieckie – Armeńska, Gruzińska i Azerbejdżańska – w 1990 roku znalazły się na drodze prowadzącej ku niepodległości. Jednocześnie po 70 latach wybuchły ponownie wszystkie zadawnione konflikty etniczne. Ormianie zamieszkujący Górski Karabach nie chcieli żyć w niepodległym Azerbejdżanie, Osetyjczycy i Abchazowie nie chcieli być obywatelami niepodległej Gruzji. Skomplikowana sytuacja etniczna na Kaukazie dawała możliwości oddziaływania przede wszystkim

¹ J. Potulski, *Surowce energetyczne i linie przesyłowe jako przedmiot geopolityki Morza Kaspijskiego*, w: *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych*, red. B. Żywicka, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2011, s. 30–33.

Rosji, lecz wkrótce separatyzmy kaukaskie stały się częścią polityki światowej².

Od czasu gdy Federacja Rosyjska stała się podmiotem prawa międzynarodowego, obszar postradziecki traktowała jako strefę swoich strategicznych interesów. Trzy niepodległe państwa na Południowym Kaukazie nie stanowiły wyjątku, a próby ich władz poluzowania więzów z Moskwą przekładały się na wsparcie ze strony północnego sąsiada dla ruchów separatystycznych, wewnętrznej opozycji politycznej lub inne działania destabilizujące odrodzone państwowości³. Interes Rosji był oczywisty – utrzymanie Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu w swojej strefie wpływów. Ze względów geopolitycznych, militarnych i ekonomicznych region ten dla Rosji miał strategiczne znaczenie. Kontrola Kaukazu Południowego umożliwiała powrót do roli mocarstwa, ułatwiała prowadzenie aktywnej polityki na Bliskim Wschodzie, zachowanie pożądanych przez Moskwę relacji z Turcją i Iranem, powstrzymywała USA przed budowaniem strefy wpływów w sąsiedztwie ogarniętego licznymi konfliktami Kaukazu Północnego.

Politykę reintegracji obszaru postradzieckiego Rosja próbowała realizować poprzez członkostwo byłych republik we Wspólnocie Niepodległych Państw oraz w sojuszu obronnym Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Najdłużej z przystąpieniem do tych organizacji ociągała się Gruzja. Ona też najszybciej zmieniła wektor swojej polityki na zdecydowanie proamerykański.

Stany Zjednoczone początkowo uznawały potrzebę dominacji Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim, w tym także na Kaukazie. Powodem takiego stanowiska była obawa przed niekontrolowanym rozwojem konfliktów etnicznych i międzypaństwowych, które pojawiły się wraz z postępującym rozpadem Związku Radzieckiego. Wobec napięć etnicznych w regionie Kaukazu Amerykanie akceptowali rolę Moskwy jako lokalnego arbitra w sporach etnicznych,

² Zob. szerzej: Z. Matuszak, *Militarne aspekty bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, w: *Bezpieczeństwo obszaru poradzieckiego*, red. A. Bryc, A. Legucka, A. Włodkowska-Bagan, Difin, Warszawa 2011, s. 273; A. Szymański, *Działania Turcji w regionie czarnomorsko-kaspijskim a realizacja nowej polityki zagranicznej*, w: *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych...*, s. 89–92; B. Bojarczyk, *Działania Iranu w regionie czarnomorsko-kaspijskim*, w: *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych...*, s. 173–178; J. Olchowski, *Interesy Sojuszu Północnoatlantyckiego w regionie czarnomorsko-kaspijskim*, w: *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych...*, s. 205–2011.

³ S. Bieliń, *Siła motywacyjna w polityce Federacji Rosyjskiej*, w: *Bezpieczeństwo obszaru poradzieckiego...*, s. 74.

a nawet współdziałali z nią na rzecz zamrożenia konfliktu azersko-ormiańskiego o Górski Karabach⁴.

Generalnie jednak po wygraniu „zimnej wojny” zrujnowanej ekonomicznie Rosji Waszyngton wyznaczył rolę policjanta na obszarze byłego komunistycznego imperium. Jak pisze znawca amerykańskiej polityki zagranicznej, były doradca prezydenta Richarda Nixona do spraw rosyjskich, Dimitri Simes:

[...] administracja Clintona traktowała Rosję jak powojenne Niemcy lub Japonię – czyli kraj, który będzie zmuszony dostosować się do polityki Stanów Zjednoczonych. [...] W coraz większym stopniu [Amerykanie – przyp. E.M.] widzieli w Rosji nie potencjalnego partnera, ale tęskniące za przeszłością, dysfunkcyjne i gospodarczo słabe państwo, którego złą sytuację Stany Zjednoczone powinny maksymalnie wykorzystać. Przede wszystkim Waszyngton dążył do przejęcia jak największej liczby państw postsowieckich pod swoje skrzydła⁵.

W połowie lat dziewięćdziesiątych Amerykanie prowadzili na Kaukazie własną politykę, nie oglądając się na stanowisko Rosji.

Szczególną uwagę Stany Zjednoczone przywiązywały do relacji z Azerbejdżanem i Gruzją. Azerbejdżan, z jego zasobami surowców energetycznych, miał szanse spełnić rolę alternatywnego dostawcy wobec krajów Zatoki Perskiej. Po zbudowaniu odpowiedniej infrastruktury przesyłowej potencjalnym źródłem zaopatrzenia mogły być także postradzieckie państwa położone po wschodniej stronie Morza Kaspijskiego. Ze względu na złe relacje amerykańsko-irańskie kaspijska ropa musiała być dostarczana do wybrzeża Morza Czarnego lub Śródziemnego. Potencjalnie rolę kraju tranzytowego z Azerbejdżanu do Turcji mogła pełnić Armenia, lecz ta pozostawała w konflikcie z Azerbejdżanem o Górski Karabach, z Turcją zaś dzieliła wciąż żywa sprawa ludobójstwa Ormian podczas I wojny światowej. Atutem Armenii była niezwykle wpływowa diaspora ormiańska w Stanach Zjednoczonych, której przedstawiciele lobbowali, aby Erewań uczynić centralnym punktem polityki amerykańskiej w regionie. Ormianom udało się nawet przeforsować w Kongresie poprawkę do *Ustawy o wspieraniu wolności* z 1992 roku, która na krótko pozbawiła Azerbejdżan amerykańskiej pomocy. Amerykanie szybko jednak zoriento-

⁴ *Kaukaz Południowy: Trump – niewielka niewiadoma i wojna z elitami*, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/994478,kaukaz-poludniowy-wygrana-trumpa.html> [dostęp: 2 stycznia 2017].

⁵ D. Simes, *Jak utracono Rosję*, <http://www.newsweek.pl/europa/jak-utracono-rosje,44391,1,1.html> [dostęp: 3 stycznia 2017].

wali się, że Armenia nie jest dla ich interesów najbardziej pożądanym państwem w roli sojusznika w regionie⁶.

Strategiczne znaczenie w polityce amerykańskiej zyskiwała natomiast Gruzja. Gwarantowała dostęp do Azerbejdżanu. Jej terytorium umożliwiało budowę rurociągów zarówno do wybrzeży Morza Czarnego, jak Turcji. Gruzja ponadto pod rządami Eduarda Szewardnadze, rozczarowana postawą Rosji wobec separatyzmu osetyjskiego i abchaskiego, przejawiała zdecydowaną wolę przejścia pod amerykańską kuratelę⁷.

Pierwsze projekty ekspansji amerykańskiej na terenie Kaukazu Południowego pojawiły się w 1993 roku. Sformułowano wówczas podstawy wzajemnych relacji między USA a republikami kaukaskimi. Amerykanie tradycyjnie podkreślali, że ich polityka wobec poszczególnych krajów regionu będzie zależna od stanu demokracji i wolności obywatelskich. Aby skutecznie wspierać rozwój demokracji na Kaukazie w kierunku oczekiwanym przez USA Kongres wyznaczył specjalne fundusze pomocowe dla Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii. Za pośrednictwem amerykańskich organizacji pozarządowych miały one trafić do stowarzyszeń kaukaskich działających na rzecz „społeczeństwa obywatelskiego”. Dodatkowo bezpośrednią pomoc rządu USA otrzymały władze Azerbejdżanu na modernizację armii i „budowę instytucji demokratycznego państwa”⁸.

Region, który Rosja określała strefą swoich strategicznych interesów, stawał się jednocześnie strefą interesów amerykańskich. Waszyngton przystąpił wkrótce do tworzenia instytucjonalnych struktur specjalizujących się w realizacji polityki w tym regionie. Jeszcze w 1993 roku przy Radzie Bezpieczeństwa Narodowego USA powołano specjalny zespół zajmujący się tym obszarem, zaś pięć lat później utworzono stanowisko doradcy prezydenta i sekretarza stanu ds. energetyki regionu kaspijskiego. Głównym specjalistą doradzającym najważniejszym decydentom USA w sprawie wykorzystania zasobów surowcowych znad Morza Kaspijskiego został Richard Morningstar⁹.

⁶ М. Халифазаде, *Американская политика „перезагрузки” отношений с Россией и Южный Кавказ*, „Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований” 2014, т. 17, вып. 3 [Швеция], с. 88–89.

⁷ Т. Стępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011, s. 350–351.

⁸ М. Сучков, *Большой Кавказ в российско-американских отношениях: основные тренды и перспективы развития*, „Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований” 2014, т. 17, вып. 4, 2014 [Швеция], с. 23.

⁹ *Ambassador Richard Morningstar, Special Advisor to the President and Secretary of State, for Caspian Basin Energy Diplomacy, Address to CERA Conference, Washington*,

Był on promotorem największego projektu amerykańskiego na Kaukazie Południowym ropociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan.

Główne cele polityki amerykańskiej w tym regionie determinowały interesy ekonomiczne. Administracja prezydentów Billa Clintona, George’a W. Busha, Baracka Obamy udzielała wszechstronnego wsparcia na drodze politycznej i dyplomatycznej koncernom amerykańskim zajmującym się wydobywaniem i przesyłaniem ropy naftowej i gazu. Równolegle działała na rzecz uniezależnienia się każdego z trzech państw regionu od Rosji, upatrując w niej główną przeszkodę w poszerzaniu wpływów na Kaukazie Południowym. Polityka amerykańska w regionie, nazwana przez rosyjskich obserwatorów „strategią nowego powstrzymywania” mogła być realizowana w warunkach wielkiego osłabienia Rosji i narastających kłopotów na Kaukazie Północnym pozostającym w składzie Federacji¹⁰.

W wymiarze globalnym surowce kaspijskie na światowych rynkach miały redukować znaczenie źródeł znad Zatoki Perskiej. Amerykanie poprzez budowę rurociągów z Azerbejdżanu przez Gruzję do Turcji stawali się głównymi beneficjentami z tytułu handlu kaspijską ropą i umacniali swoje znaczenie w strategicznie ważnym regionie świata. Rosja traciła pozycję monopolisty i część wpływów politycznych w regionie.

Przełomowe znaczenie dla amerykańskiej obecności na Kaukazie Południowym miał tzw. kontrakt stulecia podpisany 20 września 1994 roku przez rząd Azerbejdżanu z amerykańskimi koncernami naftowymi: Chevron, Exxon, Amerada Hess, Valero Energy¹¹. Kontrakt dotyczył poszukiwania i wydobywania ropy naftowej w azerbejdżańskim sektorze Morza Kaspijskiego. Odkryte wkrótce złoża pól naftowych Azerii, Szirag i Gjuneszli okazały się niezwykle zasobne, co rodziło pytanie, w jaki sposób wydobywaną ropę dostarczyć do potencjalnych

DC, December 7, 1998, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/morning.htm> [dostęp: 4 stycznia 2017]. Od 2009 r. Richard Morningstar koordynował politykę amerykańską w zakresie energetyki wobec poradzieckich państw dysponujących surowcami energetycznymi (obszaru Eurazji). W 2012 r. został ambasadorem USA w Azerbejdżanie. Bardzo krytycznie recenzował rosyjskie projekty budowy nowych ropociągów lub gazociągów do Europy, gdyż w oczywisty sposób kolidowały one z interesami amerykańskimi: *B. ambassador USA: Nord Stream 2 zabójczy dla unijnej strategii LNG*, http://www.pb.pl/4424367,16489,b-ambasador-usa-nord-stream-2-zabojczy-dla-unijnej-strategii-lng?utm_source=copyPaste&utm_medium=referral&utm_campaign=Firefox [dostęp: 4 stycznia 2017].

¹⁰ С. Жильцов, И. Зонин, А. Ушаков, *Геополитика Каспийского региона*, „Международные отношения” 2003 [Москва], с. 223–224.

¹¹ О. Барабанов, *Политика США в Центральной Азии и Закавказье*, в: *Южный фланг СНГ. Центральная Азия – Каспий – Кавказ. Возможности и вызовы для России*, ред. М. Наринский, А. Мальгин, вид. Логос, Москва 2003, с. 343–347.

odbiorców w Europie z ominięciem Rosji. Powołana wkrótce Międzynarodowa Azerbejdżańska Operacyjna Kompania rozpoczęła budowę ropociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC) długości 1773 km¹². Trasa BTC została wyznaczona z uwzględnieniem amerykańskich interesów politycznych. Prowadziła przez niestabilny politycznie turecki Kurdystan i obszary o wysokim stopniu zagrożenia sejsmicznego. Omijała jednak terytorium skonfliktowanego z USA Iranu i Armenię, mającą napięte stosunki z Azerbejdżanem i Turcją¹³.

Inwestycja, której koszt sięgał 4 mld dolarów, była wynikiem porozumienia i zbieżności interesów Azerbejdżanu, Gruzji i USA. W przypadku państw południowo-kaukaskich oprócz spodziewanych efektów ekonomicznych istotnym było zrównoważenie wpływów rosyjskich, które dawała obecność amerykańska w regionie. Prezydent Azerbejdżanu Gajdar Alijew liczył na pomoc Amerykanów w odzyskaniu kontroli nad Górskim Karabachem. Armenia w tym konflikcie była wspierana przez Rosję i Iran. Prezydent Gruzji Eduard Szewardnadze miał podobne oczekiwania w sprawie zbuntowanych prowincji Abchazji i Osetii Południowej. Obaj politycy kalkulowali, że dla ochrony swoich inwestycji Amerykanie zadbają o stabilizację w regionie uwzględniającą integralność terytorialną nowych sojuszników¹⁴.

„Kontrakt stulecia” niewątpliwie zmienił układ sił na Kaukazie Południowym i w basenie Morza Kaspijskiego. Azerbejdżan stanowił pomost do Azji Centralnej i wobec widocznej słabości jelicynowskiej Rosji stwarzał Amerykanom szerokie perspektywy budowania wpływów na obszarze postradzieckim nie tylko w bezpośrednim sąsiedztwie Federacji Rosyjskiej, lecz także Chin, Afganistanu i Iranu. Bezradność Rosji przy próbach tworzenia jednolitej przestrzeni politycznej i gospodarczej na obszarze WNP sprzyjała wzrostowi zainteresowania Gruzji, Azerbejdżanu, ale także Turkmenistanu i Ukrainy poszerzaniem współpracy z USA¹⁵.

Równolegle do ropociągu BTC budowany był gazociąg Baku–Tbilisi–Erzurum (BTE). Rura z gazem azerbejdżańskim miała być w przyszłości zasilona surowcem z Turkmenistanu i Kazachstanu. Z miasta

¹² М. Сучков, *Большой Кавказ в российско-американских отношениях...*, с. 24.

¹³ А. Брыс, *Стратегия международная Федерация Росийской в режоні чарноморско-каспийскім*, w: *Обшар чарноморско-каспийскі в стосункх міжнародных...*, с. 77.

¹⁴ М. Халифазаде, *Американская политика „перезагрузки” отношений с Россией и Южный Кавказ...*, с. 89.

¹⁵ Т. Степневский, *Геополитика региона Морза Чарного в позимновоемном свіце...*, с. 107.

we wschodniej Turcji gaz planowano dostarczać zarówno do tureckich, jak europejskich odbiorców¹⁶.

Ponieważ Kaukaz Południowy w połowie ostatniej dekady XX wieku został uznany za „strefę ważnych interesów USA”, w kwietniu 1994 roku Gruzja została przyjęta do natowskiego programu Partnerstwo dla Pokoju, zaś od 1996 roku jednostki gruzińskie brały udział w ćwiczeniach z wojskami NATO. Amerykanie wsparli modernizację armii gruzińskiej oraz reformy systemu politycznego, przeznaczając na ten cel blisko 40 mln dolarów¹⁷. Od 1998 roku szkoleniem armii gruzińskiej zajmowali się generałowie amerykańscy posiadający gruzińskie pochodzenie: John Malchase Szalikaszwili, były dowódca zjednoczonych sztabów USA w latach 1993–1997 i jego brat Otar Szalikaszwili¹⁸. Waszyngton przydzielił wówczas 93 miliony dolarów na modernizację gruzińskiej armii. Ze względu na położenie i zdecydowaną wolę współpracy Gruzja wyrastała na ważnego sojusznika Stanów Zjednoczonych w regionie kaspijsko-czarnomorskim. Administracja prezydenta Billa Clintona poczyniła wiele wysiłków, aby jak najmocniej ograniczyć wpływy Rosji i Iranu nie tylko w Gruzji, lecz także w Azerbejdżanie i Armenii. W zasadzie wszystkie trzy państwa, chociaż z różnych powodów, były zainteresowane obecnością amerykańską w regionie, w tym także wojskową. Gruzja i Azerbejdżan obecność USA traktowały jako czynnik powstrzymywania Rosji, zaś Armenia chciała widzieć Amerykanów w roli gwaranta bezpieczeństwa zagrożonego rosnącym zaangażowaniem Turcji w regionie czarnomorsko-kaspijskim, pozostającej w sojuszu z Azerbejdżanem¹⁹.

Amerykańska aktywność gospodarcza i polityczna na Kaukazie Południowym oraz tworzenie różnych pomostów współpracy państw tego regionu z NATO od samego początku budziły na Kremlu obawy o włączenie postradzieckich republik do planów poszerzania strefy

¹⁶ G. Makuch, *South Stream staje się faktem. Nabucco przechodzi do historii?* <http://www.grzegorzmakuch.pl/energetyka-gaz/south-stream-staje-sie-faktem-nabucco-przechodzi-do-historii/> [dostęp: 16 stycznia 2017].

¹⁷ S.E. Cornell, R.N. McDermott, W.D. O'Malley, V. Socor, S.F. Starr, *Regional Security in the South Caucasus: The Role of NATO*, Central Asia-Caucasus Institute, The Johns Hopkins University 2004, p. 20–29, 49–52; B. Musiałowicz, *Gruzja – wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 94.

¹⁸ *Gruzja: Tbilisi – Waszyngton. Historia współpracy wojskowej*, <http://www.eastbook.eu/2012/02/14/gruzja-tbilisi-waszyngton-historia-wsp%C3%B3%C5%82pracy-wojskowej/> [dostęp: 21 stycznia 2017].

¹⁹ И. Мурадян (Դոմր Դրանյան), *Внешние акторы на Южном Кавказе*, <http://inosmi.ru/sngbaltia/20130708/210687483.html> [dostęp: 12 lutego 2017].

euroatlantyckiej²⁰. Moskwa, kierując się zasadą, że obszar postradziecki stanowi jej strefę wpływów, z oczywistych względów nie mogła akceptować procesów zachodzących na Kaukazie Południowym. W interesie Rosji było zatem hamowanie rozwoju wszelkich projektów energetycznych oraz dotyczących sfery bezpieczeństwa, które pomniejszały jej znaczenie oraz wysiłki integracyjne przestrzeni postradzieckiej w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw lub Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym²¹. Rosja jednak, targana konfliktami wewnętrznymi, separatyzmem czeczeńskim na Północnym Kaukazie, dekompozycją struktur państwa, nie była w stanie niczego zrobić, aby zahamować wzrost wpływów amerykańskich.

Znaczenie Kaukazu Południowego dla obu stron wzrosło na początku XXI wieku, gdy Amerykanie po zamachach 11 września 2001 roku rozpoczęli „wojnę z terroryzmem”. Operacje militarne w Afganistanie i Iraku wymagały przede wszystkim wzmocnienia obecności wojskowej w regionie. W grudniu 2001 roku sekretarz obrony USA Donald Rumsfeld odwiedził Baku, Tbilisi i Erewań. W trzech stolicach uzyskał zgodę na wykorzystanie przestrzeni powietrznej Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii przez samoloty wojskowe USA. Dwa lata później zabiegał także o zgodę prezydenta Azerbejdżanu Ilhama Alijewa na budowę bazy lotniczej na wybrzeżu Morza Kaspijskiego²². Alijew odmówił, nie chcąc drażnić odzyskującej wpływy na Kaukazie Rosji pod rządami nowego prezydenta Władimira Putina. Gruzja natomiast wysłała swoje jednostki wcześniej szkolone przez instruktorów z USA zarówno do Afganistanu, jak Iraku²³. Kontyngent gruziński był największy spośród sojuszników amerykańskich uczestniczących w tych wojnach, nie będących członkami NATO.

Na początku XXI wieku na Kaukazie Południowym krystalizował się nowy układ polityczny, gdzie Gruzja i Azerbejdżan coraz mocniej ewoluowały w kierunku umacniania współpracy z USA, Armenia zaś z Federacją Rosyjską i Iranem. Zbiegło się to w czasie z wdrażaniem przez administrację prezydenta George’a W. Busha doktryny o „poszerzaniu stref wolności i demokracji” w wybranych regionach

²⁰ М. Сучков, *Большой Кавказ в российско-американских отношениях...*, с. 24.

²¹ H. Aliyeva-Sztrauch, *Wielka gra na Kaukazie Południowym*, <http://www.geopolityka.org/analizy/hijran-aliyeva-sztrauch-wielka-gra-na-kaukazie-poludniowym> [dostęp: 20 stycznia 2017].

²² D. Triantaphyllou, *The „security paradoxes” in the Black Sea Region*, in: *The Security Context in the Black Sea Region*, ed. D. Triantaphyllou, New York 2010, s. 6–14.

²³ *Gruzja: Tbilisi – Waszyngton. Historia współpracy wojskowej...*

świata²⁴. Ponieważ Kaukaz Południowy należał do ważnych z punktu widzenia interesów USA regionów świata, zaangażowanie Waszyngtonu systematycznie wzrastało. Dość płynnie w wyniku „rewolucji róż” w styczniu 2004 roku udało się zamienić byłego dygnitarza radzieckiego pełniącego urząd prezydenta Gruzji Eduarda Szewardnadzego na absolwenta Uniwersytetu Columbia Micheila Saakaszwilego, polityka zdecydowanie proamerykańskiego i głoszącego pilną potrzebę członkostwa swojego kraju w NATO. Amerykanie w procesie wymiany kadr rządzących Gruzją wykorzystali przede wszystkim instrumenty „miękkiej siły”, głównie organizacje pozarządowe finansowane z funduszy amerykańskich i działające pod hasłami budowy „społeczeństwa obywatelskiego”²⁵.

W Azerbejdżanie pod autorytarnymi rządami klanu Alijewów nie było żadnych szans na organizację struktur sprzyjających budowie „społeczeństwa obywatelskiego”. Amerykanie zresztą niewiele przeznaczali na te cele w porównaniu do wydatków ponoszonych w sąsiedniej Armenii lub Gruzji, gdzie na programy edukacyjno-szkoleniowe dla młodych przedsiębiorców, bankowców, dziennikarzy, studentów, działaczy partyjnych i organizacji społecznych kierowano środki kilkakrotnie wyższe niż w Azerbejdżanie²⁶. İlham Alijew, który objął stanowisko prezydenta po swoim ojcu Gajdarze w 2003 roku, urzędowanie rozpoczął od pacyfikacji demonstracji organizowanych przez opozycję. Brutalna rozprawa z przeciwnikami politycznymi sprawiła, że Azerbejdżan niezbyt dobrze wpisywał się w kontekst amerykańskiej strefy „wolności i demokracji”. Czynnikiem sprzyjającym umocnieniu władzy İlhama Alijewa i zwiększania niezależności od zagranicznych protektorów stał się corocznie blisko 20-procentowy wzrost PKB w latach 2003–2007, będący następstwem gwałtownych skoków cen ropy naftowej²⁷. W tej sytuacji prezydent prowadził politykę zagraniczną, uwzględniając realny układ sił w basenie Morza Kaspijskiego, a przede wszystkim interesy azerskich elit władzy, kierując się zasadą równoważenia wpływów USA, Rosji, Turcji i Ira-

²⁴ А. Фененко, *Современные военно-политические концепции США*, „Международные процессы”, т. 7, nr 1, с. 69–79.

²⁵ L. Mitchell, *Uncertain Democracy: U.S. Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, University of Pennsylvania 2009, s. 112–126; А. Фоминых, „Мягкая мощь” обменных программ, „Международные процессы” 2008, т. 6, nr 1, с. 77–83.

²⁶ М. Сучков, *Большой Кавказ в российско-американских отношениях...*, с. 26–27.

²⁷ W. Jagielski, *Petrodolarowa satrapia ma problemy. Zaczyna brakować na „marchewkę” dla obywateli*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatek/2/azerbejdzan-ma-problemy-prezydent-ilham-alijew-w-trudnej-sytuacji,634212.html> [dostęp: 21 stycznia 2017].

nu²⁸. Były to czynniki umożliwiające szerszy powrót do gry na Południowym Kaukazie Rosji, która pod rządami prezydenta Władimira Putina zdołała przezwyciężyć kryzys polityczny i gospodarczy panujący w pierwszej dekadzie po rozpadzie ZSRR.

Azerbejdżan jednak, występując w roli sojusznika USA, spełniał ważną rolę nie tylko jako dostawca surowców energetycznych, lecz także w podejmowanych próbach polityki okrażania Iranu. Program wzbogacania uranu realizowany przez władze w Teheranie dał powód administracji prezydenta Busha do wprowadzenia różnych sankcji²⁹. O ich skuteczności w dużym stopniu decydowała kontrola granic państw położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Iranu, w tym także Azerbejdżanu i Armenii.

Armenia mimo amerykańskich wysiłków wkomponowania w tworzony przez Waszyngton układ polityczny na Południowym Kaukazie systematycznie wzmacniała sojusz z Rosją, upatrując w niej ostatecznie gwaranta swojego bezpieczeństwa w przypadku konfliktu zbrojnego z potężniejszym Azerbejdżanem wspieranym przez Turcję. Rosja była i pozostaje głównym dostawcą gazu do Armenii oraz broni dla jej armii³⁰.

W 2001 roku pojawiła się szansa na współpracę Rosji i USA na polu walki z międzynarodowym terroryzmem. Ze zrozumieniem przyjmowano w Moskwie różne przejawy pomocy Amerykanom prowadzącym wojnę w Afganistanie nie tylko przez rządy Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii, lecz także państw postradzieckich z Azji Centralnej – Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu. Agresja USA na Irak oraz fala „kolorowych rewolucji” – w Gruzji, Ukrainie, Kirgistanie – radykalnie zmieniła stanowisko Kremla w sprawie obecności amerykańskiej zarówno w regionie Południowego Kaukazu, jak Azji Centralnej. Pierwszy z regionów przestał być postrzegany jedynie w kategoriach ważnego dostawcy surowców energetycznych z naruszeniem interesów Rosji oraz jako strefa buforowa położona na peryferiach NATO, lecz został uznany za przestrzeń tranzytową umożliwiającą Amerykanom realizację dowolnego projektu geopolitycznego. W Moskwie oce-

²⁸ A. Ziuta, *Nie hidżab, nie demokracja. Azerbejdżańska recepta na państwo*, <http://www.kaukaz.net/cgi-bin/blosxom.cgi/polish/hidzabaz> [dostęp: 21 stycznia 2017] oraz „Arena. Sprawy Międzynarodowe” 2011, nr 6(8).

²⁹ R. Rozmus, *Czas na Iran – era Busha*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/rafal-rozum-czas-na-iran-era-busha> [dostęp: 22 stycznia 2017].

³⁰ D. Daško, *Polityka Federacji Rosyjskiej względem Armenii w latach 2004–2008*, <http://www.psz.pl/117-polityka/polityka-federacji-rosyjskiej-wzgle-dem-armenii-w-latach-2004-2008> [dostęp: 22 stycznia 2017].

niano, że budowanie powiązań trzech krajów regionu ze strukturami NATO oraz amerykańska pomoc w modernizacji ich armii stanowiły kolejny etap wypychania Rosji z Południowego Kaukazu³¹. Aktywnością amerykańską na Kaukazie jeszcze bardziej niż Rosja poczuł się zagrożony Iran. W konsekwencji prowadziło to do zacieśnienia współpracy politycznej i wojskowej między tymi państwami³².

Przełomowym momentem, który zdynamizował działania Rosji w regionie, był początek eksploatacji ropociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan w 2005 roku. Dodatkowym motywem sprzyjającym rosyjskiej aktywizacji była wojenna retoryka prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego i zapowiedzi przywracania integralności i porządku konstytucyjnego w państwie przy wykorzystaniu siły. Według niektórych analityków Sztab Generalny Federacji Rosyjskiej przygotowania do konfrontacji zbrojnej z Gruzją rozpoczął na przełomie 2006 i 2007 roku³³.

Wojna z Gruzją w sierpniu 2008 roku zmieniła układ sił na Kaukazie Południowym. Rosja zademonstrowała państwom regionu, USA i lokalnym mocarstwom, głównie Turcji i Iranowi, że Kaukaz, podobnie jak cały obszar postradziecki, traktuje jako własną strefę wpływów i gotowa jest bronić takiego stanu rzeczy za pomocą wszelkich możliwych środków. „Wojnę z Gruzją – pisze kanadyjski politolog Mmahir-Khalifa-zadeh – można interpretować jako posłanie Zachodowi: Rosja powraca do swoich imperialnych ambicji, a jej Siły Zbrojne ponownie służą jako sprawny instrument w realizacji strategicznych celów Moskwy”³⁴. Badacz ten zwrócił uwagę, że na Zachodzie pojawiły się także opinie, że „wojna na Kaukazie była wojną amerykańsko-rosyjską prowadzoną przez pełnomocników, ponieważ Waszyngton zaopatrywał i szkolił gruzińskie wojsko”³⁵. Analitycy z regionu południowo-kaukaskiego Amerykanom przypisują przynajmniej odpowiedzialność polityczną za kryzys 2008 roku, bowiem nie powstrzymali swojego sojusznika prezydenta Saakaszwilego przed atakiem na Osetię Południową, chociaż mieli takie możliwości³⁶.

³¹ М. Сучков, *Большой Кавказ в российско-американских отношениях...*, с. 28–29.

³² М. Халифазаде, *Иран и борьба за влияние на Южном Кавказе*, „Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований” 2011, т. 14, вып. 1, с. 62–69.

³³ М. Халифазаде, *Американская политика „перезагрузки” отношений с Россией и Южный Кавказ...*, с. 91.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, s. 93.

³⁶ И. Мурадян (Իգոր Միրադյան), *Внешние акторы на Южном Кавказе*, <http://inosmi.ru/sngbaltia/20130708/210687483.html> [dostęp: 12 lutego 2017].

W 2008 roku Rosja pokazała, że każdą próbę rozszerzania NATO na obszar państw postradzieckich traktuje jako przekroczenie „czerwonej linii” i zarazem strefy swojego bezpieczeństwa³⁷. W podobny sposób zareagowała w 2014 roku na obalenie prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza i ustanowienie w Kijowie proamerykańskiego reżimu z Petrem Poroszenką na czele.

Tempo posuwania się armii rosyjskiej w głąb terytorium gruzińskiego w sierpniu 2008 roku pokazywało, że stolice państw, które swoje bezpieczeństwo wiązały z obecnością amerykańską mogłyby być opanowane w bardzo krótkim czasie, zaś infrastruktura służąca do przesyłania ropy i gazu znaleźć się pod kontrolą kremłowskich decydentów. Podnosząc rangę czynnika wojskowego w realizacji celów strategicznych, Rosja uznała jednocześnie niepodległość zbuntowanych gruzińskich prowincji – Abchazji i Osetii Południowej, podpisała z nimi traktaty polityczno-wojskowe i rozmieściła na ich terytorium swoje jednostki wojskowe. Podpisała także w 2010 roku układ z Armenią o utrzymaniu bazy wojskowej w Giumri dla 5 tys. żołnierzy do 2044 roku, zaś z Azerbejdżanem wielomiliardowe kontrakty na dostawy broni³⁸. Poprawiając stosunki z Azerbejdżanem, sprawiła, że Gruzja znalazła się w otoczeniu państw respektujących Rosję w roli najważniejszego gracza w regionie³⁹. W konflikcie ormiańsko-azerskim Moskwa uzyskała status głównego rozjemcy i kierując się własnymi interesami jest w stanie regulować jego intensywność. Nie tylko Armenię, powiazaną licznymi układami politycznymi, wojskowymi i gospodarczymi, ale także Azerbejdżan starała się pozycjonować jako swojego sojusznika⁴⁰.

Abchazja od 2008 roku staje się systematycznie drugim rosyjskim bastionem na Kaukazie Południowym. Moskwa rozlokowała na terytorium republiki system obrony przeciwlotniczej S-300. W 2011 roku rozpoczęto dyslokację śmigłowców bojowych Mi-28 oraz systemów rakietowych Iskander-M. W 2012 roku arsenał broni został uzupełniony wyrzutniami pocisków GRAD oraz nowoczesnymi czołgami

³⁷ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie...*, s. 92.

³⁸ M. Koprowski, *Azerbejdżan się zbroi*, <http://www.kresy.pl/publicystyka,analizy?zobacz/azerbejdzan-sie-zbroi> [dostęp: 26 stycznia 2017].

³⁹ Hijran Aliyeva-Sztrauch, *Wielka gra na Kaukazie Południowym*, <http://www.geopolityka.org/analizy/hijran-aliyeva-sztrauch-wielka-gra-na-kaukazie-poludniowym> [dostęp: 25 stycznia 2017].

⁴⁰ M. Карен Паргегович, *Современная политика России на Южном Кавказе*, <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mezhdunarodnye-otnosheniya/sovremennaya-politika-rossii-na-yuzhnom-kavkaze> [dostęp: 11 lutego 2017].

T-90. Kontyngent rosyjski w Abchazji przekroczył stan 1500 żołnierzy⁴¹. Podobny stan osiągnęła baza rosyjska w Osetii Południowej. Umowy dotyczące baz na terenie Osetii Południowej i Abchazji zawarte w 2009 roku przez Rosję z władzami oderwanych gruzińskich prowincji przewidują stacjonowanie rosyjskich wojsk na ich terenie przez 49 lat⁴². Umowy przewidują, że atak na jedną ze stron podpisujących się pod dokumentem przyjmuje się jako atak na oba państwa⁴³. Umowa zakłada zatem, że działania zbrojne przeciwko Osetii lub Abchazji Moskwa potraktuje jako wypowiedzenie wojny Rosji.

Amerykanie po wojnie rosyjsko-gruzińskiej w sierpniu 2008 roku zmienili strukturę wydatków pomocowych dla trzech państw Kaukazu Południowego. W 2009 roku, przydzielając porównywalne środki do roku poprzedniego, zmniejszyli pomoc na cele wojskowe Azerbejdżanowi i Gruzji. W tym ostatnim przypadku niemal pięciokrotnie. Większe środki przeznaczyli natomiast na pomoc gospodarczą i budowę „instytucji demokratycznego państwa”⁴⁴. Wobec Armenii zmiany w strukturze dotacji były nieznaczne.

Publicyści zmianę polityki amerykańskiej na Kaukazie Południowym często wiązali z początkiem prezydentury Baracka Obamy, który prezentował się wówczas jako zwolennik „resetu” w stosunkach z Rosją i współpracy z Moskwą na rzecz ograniczenia arsenałów broni jądrowej, powstrzymania realizacji irańskiego programu atomowego czy walki z terroryzmem w Afganistanie⁴⁵. Wydaje się, że bardziej istotną przyczyną wstrzeźliwości USA była obawa przed destabilizacją regionu i zagrożeniem tranzytu surowców energetycznych z Azerbejdżanu⁴⁶.

⁴¹ P. Maciążek, *Rosja: Nowe transportery opancerzone dla bazy w Abchazji*, http://www.defence24.pl/news_rosja-nowe-transportery-opancerzone-dla-bazy-w-abchazji [dostęp: 29 stycznia 2017].

⁴² *Военные базы РФ за границей*, РИА „Новости”, 13.01.2010, <https://ria.ru/spravka/20100215/209344182.htm> abchazji [dostęp: 29 stycznia 2017].

⁴³ Ю. Зайнашев, *Военный договор между Россией и Южной Осетией все-таки заключен*, „Взгляд. Деловая газета”, 18 марта 2015, <http://vz.ru/politics/2015/3/18/735100.html> [dostęp: 29 stycznia 2017].

⁴⁴ Н. Силаев, *Итоги августовской войны для Кавказа*, „Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований”, т. 3, (2009), с. 11–17; R. Asmus, *Mała wojna, która wstrząsnęła światem*, Fundacja Res Publica, Warszawa 2010, s. 405–408.

⁴⁵ M. Ostrowski, *USA – Rosja: „reset”, „Polityka”*, 7 marca 2009, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/284552,1,usa-rosja-reset.read> [dostęp: 28 stycznia 2017]; *Barack Obama calls for 'reset' in US-Russia relations*, <https://www.theguardian.com/world/2009/jul/07/barack-obama-russia-moscow-speech> abchazji [dostęp: 28 stycznia 2017].

⁴⁶ A. Cohen, *Time to Revise Obama's Russian „Reset” Policy*, „The Heritage Foundation”, 26 October 2010, <http://www.heritage.org/europe/report/time-revise-obamas-russian-reset-policy> [dostęp: 4 grudnia 2017]; T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie...*, s. 355.

Szanse Gruzji na członkostwo w NATO po wojnie z Rosją stały się jedynie teoretyczne.

Niezależnie od polityki USA i Rosji wobec Południowego Kaukazu po 2008 roku, wśród krajów regionu utrzymywało się przekonanie o skuteczności rozwiązań spornych problemów drogą działań militarnych. Gdy większość państw świata w wyniku kryzysu finansowego ograniczała wydatki na wojsko, na Kaukazie trwał lokalny wyścig zbrojeń. W 2009 roku Gruzja przeznaczyła na zbrojenia 4,56 proc. swojego PKB. W jej przypadku była to jednak znacząca redukcja, bowiem w 2007 roku odsetek ten wynosił aż 9,2 proc., zaś w 2008 – 8,5 proc. Armenia w 2009 roku zwiększyła wydatki w porównaniu do roku poprzedniego z 3,4 do 4,2 proc. swojego PKB. Azerbejdżan odpowiednio z 2,9 do 3,4 proc.⁴⁷ Państwem najbardziej zmilitaryzowanym w regionie w kolejnych latach stawał się Azerbejdżan, który w wyniku wzrostu cen ropy naftowej uzyskał większe możliwości zakupu broni, lecz jednocześnie popadał w coraz większą zależność polityczną od Rosji.

Azerbejdżan obawia się – pisze Aleksandra Jarosiewicz – że polityka UE i USA na obszarze postsowieckim grozi wywołaniem rewolucji lub rewolty (tak jak to według Baku miało miejsce na Ukrainie w 2014 roku, a wcześniej w państwach Afryki Północnej w postaci tzw. arabskiej wiosny) i zarazem nie wierzy w zdolność i chęć Zachodu do zapewniania bezpieczeństwa i efektywnego wsparcia sojuszników (czego dowodem z punktu widzenia Baku była m.in. utrata władzy przez Micheila Saakaszwilego w Gruzji w 2012 roku)⁴⁸.

Geopolityka rosyjska ukierunkowana na pozbycie się konkurencji amerykańskiej, europejskiej i tureckiej na Południowym Kaukazie – pisze azerbejdżański analityk – jest jednocześnie mocno uwikłana w konflikt o Górski Karabach. Wprawdzie bazy wojskowe w Armenii umacniają pozycję Rosji, lecz osiągnięcie strategicznych celów nie będzie możliwe bez zdobycia odpowiedniego autorytetu politycznego w Baku⁴⁹. Znalezenie kompromisowych rozwiązań w sprawie Górskiego Karabachu zadowalających zarówno Armenię, jak i Azerbejdżan wydaje się dziś zupełnie niemożliwym.

⁴⁷ A. Legucka, *Wyścig zbrojeń na Kaukazie Południowym*, w: *Bezpieczeństwo obszaru poradzieckiego...*, s. 247.

⁴⁸ A. Jarosiewicz, *W objęciach Kremla. Polityka bezpieczeństwa Azerbejdżanu*, Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-09-01/w-objeciach-kremla-polityka-bezpieczenstwa-azerbejdzanu> [dostęp: 30 stycznia 2017].

⁴⁹ Гулиева Гюлгюн Мубариз кызы, *Геополитика России на Южном Кавказе и Азербайджан*, <http://jurnal.org/articles/2010/polit4.html> [dostęp: 11 lutego 2017].

Wojna rosyjsko-gruzińska z 2008 roku niewątpliwie zmieniła układ sił na Kaukazie Południowym. Spowodowała powrót Rosji w roli głównego podmiotu stosunków międzynarodowych w regionie, przy jednoczesnym krótkim okresie wycofania się Stanów Zjednoczonych z polityki budowania instytucjonalnych powiązań Gruzji, Azerbejdżanu i w mniejszym stopniu Armenii ze strukturami euroatlantyckimi. W wyniku „resetu” Amerykanie otrzymali jednak wsparcie ze strony Rosji w działaniach ukierunkowanych na powstrzymanie irańskiego programu atomowego oraz w wojnie z afgańskimi mudżahedinami.

Polityka odprężenia w relacjach dwustronnych między USA i Rosją nie trwała zbyt długo. Obalenie przy ogromnym udziale amerykańskich sił zbrojnych, blisko powiązanego z Rosją, libijskiego dyktatora Mu'ammara al-Kaddafiego, działania na rzecz usunięcia prorosyjskiego prezydenta Syrii Baszszara al-Asada, a wreszcie kryzys na Ukrainie i aneksja Krymu przez Rosję spowodowały powrót konfrontacyjnego charakteru stosunków amerykańsko-rosyjskich.

Południowy Kaukaz ponownie stał się miejscem rywalizacji o wpływy między mocarstwami⁵⁰. W lutym 2014 roku Rosja przeprowadziła wielkie manewry wojsk lądowych i lotnictwa w Armenii oraz marynarki wojennej na Morzu Kaspijskim⁵¹. Posiadała zdolność bojową do szybkiego przejęcia kontroli nad Gruzją lub Azerbejdżanem, a w konsekwencji nad instalacjami przesyłającymi surowce energetyczne znad Morza Kaspijskiego do Europy z ominięciem terytorium Rosji. W przypadku rozszerzenia konfliktu ukraińskiego na Kaukaz wielomiliardowe inwestycje amerykańskie mogłyby znaleźć się w stanie zagrożenia.

Aktywność militarna Rosji w regionie spowodowała powrót USA do polityki budowania instytucjonalnych więzi Gruzji i Azerbejdżanu ze strukturami natowskimi oraz wciąganie do tego procesu sojuszników europejskich⁵². Politycy amerykańscy zaczęli określać te państwa mianem swoich sojuszników, oskarżając jednocześnie Moskwę o próby włączenia ich do „ruskiego miru”⁵³. Zarówno w Baku, jak

⁵⁰ И. Мурадян (Իգոր Մուրադյան), *Внешние акторы на Южном Кавказе*, <http://inosmi.ru/sngbaltia/20130708/210687483.html> [dostęp: 12 lutego 2017].

⁵¹ R. Suleymanov, *Russian Navy conducting exercises in Caspian Sea*, <http://en.azerbaijan-military.com/azerbaijan-army-azerbaijani-armed-forces/russian-navy-conducting-exercises-in-caspian-sea.html> [dostęp: 30 stycznia 2017].

⁵² И. Мурадян (Իգոր Մուրադյան), *США, НАТО и Южный Кавказ*, <http://inosmi.ru/politic/20160412/236099257.html> [dostęp: 12 lutego 2017].

⁵³ М. Халифазаде, *Американская политика „перезагрузки” отношений с Россией и Южный Кавказ...*, с. 100–101.

Tbilisi, a tym bardziej w Erywaniu, status sojusznika Waszyngtonu nie robi już tak wielkiego wrażenia, jak miało to miejsce przed 2008 rokiem. Znacznie większy respekt budziła w tych stolicach rosyjska obecność wojskowa. Dlatego propozycja USA z 2015 roku zbudowania baz w Gruzji z uwagą została przyjęta zarówno w Tbilisi, jak Baku. Gruzini zaproponowali Amerykanom swoje ośrodki poligonowe do szkolenia syryjskich bojowników walczących z władzą prezydenta Baszszara al-Asada⁵⁴.

Jako przeciwwagę Rosji na Kaukazie Amerykanie próbowali także tworzyć sojusz z udziałem Azerbejdżanu, Gruzji i Turcji, których wspólnym interesem miał być tranzyt kaspijskiego gazu do Europy z ominięciem Rosji. Do instalacji na terenie Azerbejdżanu miały być podłączone gazociągi, w których tłoczony miał być gaz z Turkmenistanu⁵⁵. Turcja realizowała jednak własne projekty, w których głównym partnerem była Rosja. Przewidywały one rolę Turcji jako kraju tranzytowego dla surowców rosyjskich⁵⁶. Kryzys polityczny w stosunkach turecko-rosyjskich w 2015 roku wywołany rozbieżnością interesów w Syrii i zestrzeleniem rosyjskiego samolotu przez lotnictwo tureckie, zahamował realizację projektu gazowego występującego pod nazwą „Turkish Stream”. W 2016 roku kryzys został zażegnany i budowa „Tureckiego Potoku” przeszła w fazę realizacji. Rosja dostarczy gaz do Turcji z realną perspektywą dalszego tranzytu do państw położonych na południu Europy⁵⁷.

Amerykanie, wykorzystując swoje wpływy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w 2015 roku, postawili za cel zmniejszenie o 20 proc. dostaw gazu na tym obszarze przez rosyjski „Gazprom” do 2020 roku⁵⁸. Współdziałając z Brukselą, udało się zablokować budowę gazociągu „South Stream”, którym gaz miał trafić do państw Europy Środkowo-Wschodniej i Włoch. Amerykanie wspierali nato-

⁵⁴ Н. Мендкович, *Инфраструктура НАТО в Грузии как проблема безопасности Южного Кавказа*, <http://www.foreignpolicy.ru/analyses/infrastruktura-nato-v-gruzii-kak-problema-bezopasnosti-yuzhnogo-kavkaza/> [dostęp: 11 lutego 2017].

⁵⁵ R.M. Cutler, *Turkmenistan pipeline from east to west to be completed this year*, <http://www.eurasiansecurity.com/energy-geopolitics/turkmenistan-pipeline-completing-east-west/> [dostęp: 5 grudnia 2017].

⁵⁶ В. Гянджумян, „Война газопроводов”: о некоторых геополитических последствиях проектов ТАНАР и „Турецкий поток”, „Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований”, т. 18, вып. 3–4, 2015, с. 85–88.

⁵⁷ P. Bednarz, *Putin przybił kolejny gwóźdź do energetycznej trumny Europy?* <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/energetyka/gazociag-turkish-stream-turecki-potok-uzalezniod-gazu-z-rosji/h95158> [dostęp: 11 lutego 2017].

⁵⁸ Валерия Гянджумян, „Война газопроводов”..., с. 89.

miast budowę „Południowego Korytarza Gazowego”, którym surowiec z Turkmenistanu i Kazachstanu przez Morze Kaspijskie, Azerbejdżan, Gruzję i Turcję ma zaopatrywać Europę⁵⁹. Wobec zdecydowanie negatywnego stanowiska Rosji i Iranu realizacja takiej inwestycji na Morzu Kaspijskim w praktyce okazała się niezwykle trudna⁶⁰. Korytarzem w najbliższych latach może być dostarczany gaz jedynie z Azerbejdżanu⁶¹. Inwestycja ta okazała się także sprzeczna z interesami Chin, które są największym odbiorcą gazu turkmeńskiego i kazachskiego. Amerykanom nie udało się wyrugować Rosji z roli głównego dostawcy gazu do Europy drogą budowy alternatywnych szlaków zaopatrzenia z basenu Morza Kaspijskiego⁶².

Rosja i USA, stojąc na gruncie swoich zdefiniowanych interesów geopolitycznych, są w stanie wzajemnie blokować różne projekty, które mogłyby być bardzo korzystne dla państw Kaukazu Południowego. W warunkach rywalizacji między Federacją Rosyjską i Stanami Zjednoczonymi region wiele traci zarówno w sferze bezpieczeństwa, jak gospodarki. Nic nie wskazuje na to, aby w najbliższej przyszłości stał się on obszarem współpracy między mocarstwami⁶³. Zarówno względy gospodarcze, jak geopolityczne skazują Stany Zjednoczone i Rosję na budowanie sojuszy i powiazań strukturalnych sprzecznych z interesami rywala. Zmusza to rządy poszczególnych państw regionu do ciągłego lawirowania nie tylko między Rosją a Stanami Zjednoczonymi, lecz także z uwzględnieniem obecności i interesów nowych podmiotów – Chin, Unii Europejskiej, Turcji, Iranu, Izraela.

⁵⁹ USA popierają Gazociąg Transkaspjski, <http://biznesalert.pl/usa-popieraja-gazociag-transkaspjski/> [dostęp: 12 lutego 2017].

⁶⁰ Валерия Гянджумян, „Война газопроводов”..., s. 90–92.

⁶¹ Azerski gaz niedługo dotrze do Unii Europejskiej; Rosja próbuje go blokować, <http://www.rp.pl/Energie/news/302149976-Azerski-gaz-niedlugo-dotrze-do-Unii-Europejskiej-Rosja-probuje-go-blokowac.html#ap-1> [dostęp: 14 lutego 2017].

⁶² Э. Касаев, „Гаспром” в Европе: обойти конкурентов, „Международная жизнь”, сентябрь 2016, с. 40–45; Э. Касаев, Актуальные проблемы России на газовых рынках Европы и Азии, „Международная жизнь”, ноябрь 2015, с. 153–155.

⁶³ A. Cohen, *Armenia and Azerbaijan: On the Brink of War?* „National Interest”, <http://nationalinterest.org/feature/armenia-azerbaijan-the-brink-war-11035> [dostęp: 4 grudnia 2017].